

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЯМИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Могильна Л.М., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

В статті розглянуто теоретичні засади, сучасний стан та перспективи інноваційної діяльності підприємств аграрної сфери. Автором уточнена діфініція “агроінновація”, яка ототожнюється з поняттям “інновація в сільському господарстві”, і розглядається нами як впровадження в аграрну сферу технологічних, технічних, організаційних, економічних, екологічних, селекційно-генетичних та інших видів інновацій з метою отримання економічного ефекту, що забезпечить зміни в якості життя і компоненті живої природи (тварини або рослини). Визначено підходи до управління інноваційним розвитком агросфери, які можуть бути застосовані в процесі формування відповідного теоретико-методологічного підґрунтя формування концептуального підходу до управління інноваційним процесом в аграрній сфері

Ключові слова: *інновації, агроінновації, інноваційна діяльність в сільському господарстві, сільськогосподарське підприємство, інноваційна активність.*

Постановка проблеми. Терміни “новація”, “інновація”, “нововведення”, “агроінновація” широко використовуються в економічній літературі. Всі ці поняття віддзеркалюють шлях розвитку, який веде до певних змін. Не дивлячись на накопичені знання та теоретичні концепції, ще відсутня узагальнююча теорія з інноватики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню цієї проблематики присвячені праці зарубіжних вчених: П. Завліна, Б. Санто, Б. Твіса, Й. Шумпетера та ін. Вітчизняні вчені не стояли осторонь проблеми інноватики, а тому ці питання висвітлені в працях: С.А. Володіна, О.І. Дація, М.П. Денисенка, С.М. Ілляшенка, М.І. Кісіля, Н.В. Краснокутської, Л.І. Михайлової, А.С. Музиченка, П.Т. Саблука, М.А. Садикова та ін. Наголосимо, що в дослідженнях досить повно та ґрунтовно підкреслюється актуальність забезпечення конкурентоспроможності суб’єктів господарювання на інноваційній основі. В той же час, кожен дослідник зазначає свій варіант визначення поняття “інновація”, в залежності від власного розуміння, тому й дотепер продовжуються дискусії навколо цього питання. Зазначимо, що в сучасній економічній літературі зустрічається ототожнення поняття “інновації” з “нововведенням” (Є.С. Дубровская, М.Н. Нечепуренко, С.А. Володін, Т.С. Мринська), а іноді з “новацією” (О.В. Васильєв, П.Н. Завлін), але ці поняття мають дещо різне значення (Н.В. Дацій, В.О. Шлапак та ін.). Проблематику трактування цих базових понять не можна вважати повністю вирішеною, а тому метою наукової публікації є

теоретичне узагальнення вітчизняних та зарубіжних досліджень у сфері інноваційного менеджменту.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення інноваційної діяльності аграрних підприємств.

Викладення основного матеріалу. Першим термін “інновація” ввів у 1939 р. у науковий обіг австрійський економіст, засновник класичної теорії інновацій, Йозеф Алоїз Шумпетер у своїй праці “Економічні цикли”. Зробив спробу дослідити зв’язок інновацій з можливостями здійснення нововведень. Й. Шумпетер своєю роботою “Теорія економічного розвитку” довів, що технічне нововведення є економічним способом, яке застосовується підприємцями для забезпечення прибутку. Цей доробок випередив свій час, бо став початком класичної теорії інновацій та дав поштовх для подальших досліджень в різних напрямках.

Сучасна методологія визначення інновацій базується на міжнародних стандартах. У рамках Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) було організовано групу експертів, які займалися координацією робіт з питань науки і техніки та розробили “Керівництво Фраскаті” (1963 р.) – “Запропонована стандартна практика для обстеження досліджень і експериментальних розробок”. Документ має таку назву у зв’язку з тим, що в місті Фраскаті (Італія) була прийнята перша версія методичних рекомендацій. Остання редакція була ухвалена в 1993 р. У відповідності з цими міжнародними стандартами “інновація” визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку; нового або удосконаленого технологічного процесу, що застосовується в практичній діяльності чи у новому підході до соціальних послуг.

Ще в 1995 р. в контексті “Зеленої Книги про інновації”, як першому нормативно правовому документі Європейського Союзу, де наведено тлумачення поняття “інновація”: а) покращення та розширення діапазону продуктів, послуг та пов’язаних з ними послуг; б) застосування нових методів виробництва, пропозиції та збуту; в) введення змін в управлінні, організації та умовах роботи, в підвищенні кваліфікації робочої сили [1, с. 89]. Крім цього є й інше тлумачення цього поняття. У Регламенті № 294/2008 Європейського парламенту від 11.03.2008 р. “Про створення Європейського інституту інновацій та технологій” інновація – це процес, у тому числі його результат, за посередництвом якого нові ідеї відповідають суспільним або економічним інтересам та породжують нові продукти, послуги або моделі підприємств чи організацій, які введені успішно на існуючий ринок, або здатні створювати нові ринки [1, с. 90]. У даному нормативно-правовому акті, на наш погляд, інновації розглядаються в статичному аспекті. Більш наочно та детально питання сутності інновацій

було розкрито С.М. Ілляшенко та О.А. Біловодською на базі досліджень В.Г. Мединського [10, с. 17-20].

Таким чином, узагальнення підходів щодо тлумачення основних дефініцій інноватики дає можливість сформулювати авторське уявлення про “інновацію” як кінцевий результат матеріалізації новацій у будь-якій сфері людської діяльності чи діяльності підприємства, і який спрямований на досягнення соціального, економічного, екологічного чи інших видів ефекту та задовольняє певну потребу людства і підвищує ефективність функціонування підприємств.

Аналіз категорії “інновація” дозволяє зробити висновок, що зміст цього поняття складають такі аспекти: новизна та комерціалізація. Ми повинні наголосити на тому, що кожного автора можна доповнити в його баченні основних категорій інноватики.

Для однозначного розуміння застосовуваних понять слід уточнити зміст категорії “новації”, “нововведення” та “інновація”. Новації створюються в результаті наукової та науково-технічної діяльності наукових організацій. Новація з моменту впровадження у будь-яку сферу діяльності стає нововведенням. Слушно зазначив Шлапак В.О. [14, с. 65], з думкою якого ми погоджуємось, що “чимало авторів ототожнюють слово “інновація” і сприймають як його синоніми такі поняття як “новація”, “нововведення”, “новина” тощо. Це створює деякі труднощі не тільки при плануванні інноваційного процесу, а й для проведення об’єктивної експертизи при реєстрації інноваційних проектів. У вітчизняній і зарубіжній літературі зустрічаються неоднозначні трактування інновацій як процесу, так і продукту інноваційного розвитку, що пов’язано з варіантами перекладу англійського слова “innovation” (інновація): новина, нововведення, які стали сприйматися як синоніми”.

Вважаємо, якщо виробник вкладе свої заощадження у розробку нововведень – це тільки половина справи. Головним моментом є впровадження нововведення, перетворення його на форму інновацій. Аналізуючи наведене, ми можемо зауважити, що переважна більшість вчених не ототожнює ці поняття. Таким чином, ми приєднуємося до думки вчених (Н.В. Даций, Л.І. Михайлова та С.Г. Турчіна, В.О. Шлапак та ін.) стосовно того, що нововведення є елементом інновації, а не тотожними поняттями. Наголосимо на тому, що якщо новація своєчасно не впроваджена, то вона втрачає свою комерційну привабливість, морально старіє. Загальноновизначено, що процес перетворення новацій в нововведення потребує витрат, основні з них – це інвестиції та час. До сфери інноваційної діяльності слід віднести ринок новацій, ринок чистої конкуренції та ринок капіталів. Новації формують ринок новизни. Під ринком чистої конкуренції маємо на увазі сукупність покупців та продавців, а головною дійовою особою є інноваційна фірма. Якщо вести мову про ринок

капіталу, то це сфера обігу капіталу, на якому суб'єктами виступають інституції, науковці та інвестори.

Інновації, які стосуються рівня аграрної сфери можна розглядати як окрему категорію. Цій проблемі присвячені праці: У.Г. Гусманова, О.І. Дація, М.І. Кісіля, О.В. Кот, Е.М.Крилатих, П.Т. Саблука, М.А. Садикова та ін. Погоджуємось з думкою Е. М. Крилатих, що “на відміну від інших видів діяльності, сільськогосподарська діяльність використовує відновлювані (відтворювані) ресурси, включаючи ґрунтову родючість, рослинний та тваринний світ, сонячну енергію, водні надземні джерела та природні опади та т. ін.” [8, с.163]. Тому при визначенні поняття “агроінновація” необхідно враховувати особливості сільськогосподарського виробництва.

Встановлено, що визначенню суті поняття “інновація в сільському господарстві” чи “агроінновація” в наукових працях приділяється мало уваги.

О.І. Дацій уточнив визначення “інновації в сільському господарстві” як “зміна в техніці, технології, організації, екології, економіці, а також у соціальній сфері з метою одержання економічного ефекту, спрямованого на задоволення певних суспільних потреб людського буття” [5, с. 18]. Повністю поділяємо думку цього вченого.

О.В. Кот у своїй праці, не погоджуючись з деякими науковцями, визначила “агроінновації” як системні впровадження в аграрну сферу результатів науково-дослідницької діяльності, що призводять до позитивних якісних та кількісних змін у характеристиці взаємозв'язків біо- та техносфери і поліпшують екологічний стан навколишнього середовища [7, с. 31–32]. З цього приводу зазначимо, що дане трактування дещо некоректне, бо не враховує негативних тенденцій, які можуть виникати при їх використанні.

В результаті виконаних досліджень прийшли до висновку щодо тотожності цих понять та тлумаченні змісту даної категорії як впровадження в аграрну сферу технологічних, технічних, організаційних, економічних, екологічних, селекційно-генетичних та інших видів інновацій з метою отримання економічного ефекту, що забезпечить зміни в якості життя та компоненті живої природи (тварини чи рослини). Зазначимо, що “агроінновація” – це інновація, яка зачіпає процеси в аграрній сфері, учасниками яких є людина та машини (або обладнання) та компонент живої природи. Саме наявність живого компонента, який не може існувати в живій природі без участі людини, є характерною рисою агроінновації.

Все в житті еволюціонує. Інновації не виключення. Вони також мають свій життєвий цикл. Цей період починається від моменту зародження ідеї, її розробки в науково-дослідних та дослідно-конструкторських роботах і завершується занепадом – моральним старінням

продукту. Отже одне покоління продуктів та технологій виробництва через певний проміжок часу змінюється іншим.

Інновації виникають в результаті життєвої потреби суспільства. Тому перед наукою і практикою постає завдання реалізації нововведень на новому, більш якісному рівні. Насамперед, інновації ґрунтуються на наукових винаходах та відкриттях. Тому на початку наукової розробки потрібно ще й виходити з того, що тільки споживач визначає її справжню цінність, тобто доцільність її практичного застосування. Стан речей на останніх фазах життєвого циклу інновації може дещо змінитися, тобто попит на продукцію може зрости, внаслідок випуску модернізованої продукції на ринок або відкритті нових ринків збуту для вже існуючого товару. Також можна подовжити життєвий цикл інновацій через рекламу чи зниження ціни. Але, слід відмітити, що, без проведення науково-дослідних робіт, такі маркетингові заходи носять тимчасовий характер. Тому фірми, що розробляють чи реалізують інноваційний продукт завжди знаходяться в пошуку, працюючи над створенням чогось нового.

Зрозуміло, що інновації охоплюють всі сфери людської діяльності. Поширення нових інновацій можна уявити як протиріччя між старим та новим. Це стосується, також, і продукції аграрного ринку. В сільському господарстві важливою складовою економічного росту є його інноваційний шлях розвитку. Погоджуємося з висловом І.Г.Ушачьова, що інноваційний шлях розвитку сільського господарства має три складові: а) інновації в людський капітал; б) інновації в біологічний фактор; в) інновації технологічного характеру.

Агропромисловий комплекс України – один з найбільших секторів економіки. В ньому зосереджено значний ресурсний, земельний та трудовий потенціал країни. Тому інновації в сільському господарстві охоплюють широкий спектр галузей, у тому числі діяльність наукових установ. Зазначимо, що аграрна сфера є ще й найбільш консервативною. Наприклад, від застосування сохи до сучасних комбайнів минуло декілька тисячоліть. Очевидно, що без нововведень людству не обійтись.

Одним із важливих етапів аналізу інновацій є їхня класифікація. Слід наголосити, що ще у своїй праці “Теорія економічного розвитку” Й.Шумпетер виділяє п’ять типів інновацій: продуктову, процесну (технологічну), сировинну, організаційну та збутову. Деякі сучасні дослідники розширили цю класифікацію.

Зараз в сучасній теорії інноватики існує велика кількість підходів до визначення класифікаційних ознак і типів інновацій. Так, узагальнюючи ці типи інновацій, Д.М.Черваньов представив їх у вигляді системно пов’язаної схеми. Вона має вигляд трьохосної таксономії, яка складається з 36 осередків, кожен з яких відображає певне поєднання характеристик інновацій: типу, функції та місця впровадження. Ця схема може

бути використана для аналізу інноваційного процесу як на мікрорівні, так і для макроекономічних узагальнень.

Виходячи із визначеного О.В. Кот суті поняття “агроінновація”, нею запропонована їх класифікація. Та, на наш погляд, вона поступається класифікації, наведеній П.Т. Саблуком, де зміст окремих груп логічно впливає з першої групи. На нашу думку, доцільно було б класифікацію П.Т. Саблука доповнити селекційно-генетичним видом інновацій (за видом новацій), бо завдяки ньому можливо підвищити врожайність сільськогосподарських культур в декілька разів та підвищити продуктивність сільськогосподарського виробництва. Цей вид інновацій може бути тільки в сільському господарстві, бо це нові сорти та гібриди рослин, нові породи тварин та кроси птиці. За видом ефективності (результативності) агроінновації нами класифікуються на фінансово-економічні, науково-технічні, екологічні, соціально-політичні та соціально-психологічні.

Інновації є засобом підвищення конкурентоспроможності продукції, розширення та закріплення ринкових позицій, запорукою комерційного благополуччя фірми. Інновації є результатом інноваційної діяльності. Інноваційна діяльність зорієнтована на практичному застосуванні наукового та інтелектуального потенціалу в новому продукті чи технологічному процесі.

За визначенням В. О. Василенка [2, с. 9], “діяльність підприємства, пов’язана з науково-технічними розробками, інженерною підготовкою виробництва до переходу на новий продукт чи технологію, а також інвестування нововведень, – визначається як інноваційна діяльність”. В даному твердженні не враховано такий важливий аспект як комерціалізація.

У. Г. Гусманов визначає інноваційну діяльність як такий вид діяльності, який на основі результатів наукових досліджень призведе до створення принципіально нового продукту, нової послуги, нового знання, в результаті яких з’явиться те, чого раніше не було [4, с. 10]. Слід наголосити, що головним фактором є вихід нового продукту на ринок, а також його конкурентоспроможність на ньому.

Головними причинами, які стримують інноваційну діяльність є обмеженість коштів для фінансування інновацій на підприємствах; відсутність необхідних ресурсів у замовників; важке становище з придбанням сировини; значні витрати на освоєння нових розробок. Інноваційна діяльність має комплексний характер. Наголосимо, що вона має три складові, а саме: наукову діяльність, доведення до завершення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт до рівня інноваційних проектів, діяльність по впровадженню інноваційних проектів в життя. Інноваційна діяльність потребує організаторських здібностей, вивчення ринку, розробки стратегії, фінансових капіталовкладень. Для

здійснення інноваційної діяльності в аграрному секторі велике значення має вирішення соціальних проблем селян.

Інноваційний процес є одним із основних понять інноватики. Він чітко спрямований на кінцевий результат – певний технічний, екологічний чи соціально-економічний ефекти, при цьому відбувається послідовне перетворення певної ідеї на товар.

Слід відзначити, що інноваційний процес має ряд взаємопов'язаних фаз, що починається від задуму, створення новації до впровадження їх на ринок. Підкреслимо, що ефективність інноваційного процесу визначається тільки після впровадження інновації. Агроінновації не є виключенням з цього правила. Початкові етапи інноваційного процесу здійснюються, як правило, науково-дослідними установами. Результатом другого етапу є отримання охоронного документу. Можемо наголосити на тому, що це свідчить про готовність наукової розробки до перетворення в агроінновацію.

Висновки і пропозиції. Стабільність розвитку виробництва можливо досягти лише на інноваційній основі. Інновації призводять до збільшення обсягів виробництва та раціонального використання виробничих ресурсів. Виходячи із категорій “новація”, “нововведення” та “інновація” слід розрізняти ці поняття. Інновації є результатом інноваційної діяльності. У наукових дослідженнях та практиці доцільно застосовувати узагальнене в даній статті визначення поняття “інноваційна діяльність”, як кінцевий результат матеріалізації новацій у будь-якій сфері людської діяльності чи діяльності підприємства, і який спрямований на досягнення соціального, економічного, екологічного чи інших видів ефекту та задовольняє певну потребу людства і підвищує ефективність функціонування підприємств.

Термін “агроінновація” по суті є аналогом терміну “інновація в сільському господарстві”, його синонімом. Зміст даної категорії уточнюється автором як впровадження в аграрну сферу технологічних, технічних, організаційних, економічних, екологічних та інших видів інновацій з метою отримання економічного ефекту, що забезпечить зміни в якості життя та компоненті живої природи (тварини чи рослини).

Для активізації інноваційних процесів необхідно забезпечити умови розширеного відтворення, а в сфері сільського господарства необхідно враховувати специфіку цих процесів. Перш за все, це наявність особливого виду інновацій – селекційно-генетичного. Це нові сорти сільськогосподарських культур та породи тварин, а також рослини та тварини, які стійкі до хвороб й шкідників.

Список використаної літератури:

1. Андрощук Г. О. Інноваційна політика Європейського Союзу / Андрощук Г. О., Еннан Р. Є. // Наука та інновації. – 2009. – № 5. – С. 85–97.

2. Василенко В. О. Інноваційний менеджмент : навчальний посібник / Василенко В. О., Шматько В. Г.; за ред. В. О. Василенко – вид. 3-є, випр. та доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 440 с.
3. Володін С. А. Сутність і значення інновацій в економічному розвитку України / С. А. Володін // Вісник аграрної науки. – 2005. – № 9. – С. 63–67.
4. Гусманов У. Г. Опыт управления инновационной деятельностью в АПК / У. Г. Гусманов // Аграрный вестник Урала. – 2009. – № 4 (58) – С. 9–15.
5. Дацій О. І. Методичні основи дослідження інноваційного розвитку галузей сільського господарства / Дацій О. І. // АгроСвіт. – 2008. – № 14, липень. – С. 15–18.
6. Козик В. В. Інновації: сутність і трактування поняття, міжнародний досвід і Україна / Козик В. В., Манзій В. П., Тарасовська О. Б. // Інвестиції: практика та досвід . – 2008. – №11.– С. 7–11.
7. Кот О. В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення / Кот О. В. // Проблеми науки. – 2008. – № 9. – С. 30–37.
8. Крылатых Э. Н. Агропродовольственный сектор: многофункциональность, факторы развития, риски / Э. Н. Крылатых // Економіка АПК. – 2010. – № 2.– С. 162–164.
9. Мельник О. Г. Сутність інновацій та інноваційного розвитку / Мельник О. Г. // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12 (90).– С. 20–26.
10. Менеджмент та маркетинг інновацій : монографія / за заг. ред. С. М. Ілляшенка. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2004. – 616 с.
11. Мринська Т. С. Інноваційно-інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств в процесі ринкової економіки / Т. С. Мринська // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – К., 2004. – № 5.– С. 87–95.
12. Поліщук Г. М. Інновації – головний чинник підвищення ефективності інвестиційної діяльності / Поліщук Г. М. // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – К., 2003. – № 2(21). – С. 7–12.
13. Портер М. Е. Конкуренция : пер. с англ. / Портер М. Е. – М. : Вильямс, 2002. – 495 с.
14. Шлапак В. О. Аспекти інноваційного розвитку сільського господарства України / В.О.Шлапак // Економіка АПК. – 2004. – № 6. – С. 65-71.

Могильна Л.Н. Управление инновациями в аграрной сфере

В статье рассмотрены теоретические основы, современное состояние и перспективы инновационной деятельности предприятий аграрной сферы. Автором уточнена дифиниция “агроинновация”, которая отождествляется с понятием “инновация в сельском хозяйстве”, и рассматривается нами как внедрение в аграрную сферу

технологических, технических, организационных, экономических, экологических, селекционно-генетических и других видов инноваций с целью получения экономического эффекта, что обеспечит изменения в качестве жизни и компоненте живой природы (животного или растения). Определены подходы к управлению инновационным развитием агросферы, которые могут быть применены в процессе формирования соответствующего теоретико-методологической основы формирования концептуального подхода к государственному управлению инновационным процессом в аграрной сфере.

Ключевые слова: *инновации, агроинновации, инновационная деятельность в сельском хозяйстве, сельскохозяйственное предприятие, инновационная активность.*

Mohylna L. M. Innovation Management in agriculture

The article deals with the theoretical background, current status and prospects of innovation activity agricultural sector. The author has specified the definition of “agroinnovation” which is identified with the concept of “innovation in agriculture”, and is considered as the introduction of technological, technical, organizational, economic, ecological, selection-genetic and other innovations into agriculture in order to obtain economic benefits that will provide changes in the life quality and wildlife component (animals or plants). Defined approaches to managing the development of innovative agricultural sphere that can be used in the formation of the corresponding theoretical and methodological basis of forming a conceptual approach to the process of innovation in agriculture.

Keywords: *innovation, agroinnovations innovative. activity in agriculture, agricultural enterprise, innovation activity.*